

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Könyvészeti adatok

Öze Sándor és Kovács Bálint

ÖRMÉNY DIASZPÓRA A KÁRPÁT- MEDENCÉBEN II.

ÖRMÉNY DIASZPÓRA
A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN II.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI MŰHELY
Felekezet és identitás

Az egységesülő Európában hangsúlyos helyen szerepelnek a kisebbségek, a kisebbségek jogai, amelyek régiókat összekötő vagy éppen szétválasztó módon - évszázadokon keresztül jellemezték Közép-Európa világát. Ehhez a gazdag világhoz tartozik az őrmény kisebbség is, szinte egzotikumot alkotva.

Az őrménység a különböző letelepedési korszakok miatt meglehetősen polarizált képet mutat ma a Kárpát-medencében, amelynek vizsgálata nem lehet elég kimerítő a történettudomány kutatási módszereinek alkalmazásával, hanem annak segéd- és társtudományait is segítségül kell hívni, interdiszciplináris kutatásokat kell alkalmazni.

Az *Őrmény Diaszpóra a Kárpát-medencében II.* kötetben 15 tanulmány olvasható, melyek források tudományos igényű feldolgozására épülnek, tematikájukban valamint vizsgálati módszereikben a történettudomány, művészetörténet, szociológia, kulturális antropológia, zenetudomány területéhez kötődnek.

A kötet szerzői bízunk abban, hogy munkájukkal tovább folytatódhat - immáron a 21. századi tudományos módszerek követelményeibe igazodva - az a kutató- és rendszerező munka, amely a 19. század második felében Szongott Kristóf, Lukácsi Kristóf és Ávedék Lukács munkásságával az erdélyi őrménység vonatkozásában elkezdődött.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Piliscsaba, 2007

A Piliscsabán, 2006. április 25-én megrendezett tudományos konferencia tanulmányai.

Kiadja:

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar

Új- és Legújabbkori Történeti Tanszéke

Felelős kiadó: **Nagy László** dékán

Lektorálta: **Medgyesy-Schmikli Norbert**

A kötet megjelenését támogatta:

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat,

Budapest Főváros II. kerületi, III. kerületi, VIII. kerületi,

IX. kerületi, XI. kerületi, XIII. kerületi, XIV. kerületi

Örmény Kisebbségi Önkormányzatai

Székesfehérvári Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Szentpétery-Opra család

A Közép-Európai Régiók Kutatásáért Alapítvány

A rezümét fordította: **Palotai Ágnes és Stumpf Ágnes**

A borítókép: © Tokodi Gábor István munkája

A Szamosújvári Örmény Katolikus Egyházközség plébániatemploma és a szamosújvári
Salamon-templom oltárképrészlete

ISSN: 1787-8705 ISBN: 978-963-9206-47-2

NAGYNÉ LUKÁCS KLÁRA

A SZAMOSÚJVÁRI ÖRMÉNY KATOLIKUS ÁRVAHÁZAK TÖRTÉNETE

A 19. század második felében a szociális gondoskodás formái megváltoztak. Hosszú ideig az egyház vállalta fel ezek enyhítését a vallásos társulatok létrehozására való buzdítással, a közös erőből fenntartott intézményekért való felelősségvállalásra és teherviselésre biztatva híveit. Ebben a korszakban alapították a legtöbb kórházat, szegényházat és árvaházat. Néhány ezek közül ugyan helyhatóságilag létesült, mint a budai két árvaház, amelynek fenntartása a városi költségvetést terhelte, azonban zömükben egyházi társulatok tartották fenn ezeket, komoly anyagi áldozatot követelve a hívek részéről.¹ Az állami szerepvállalás ekkor még igencsak gyermekcipőben járt.

A szamosújvári Világosító Szent Gergelyről elnevezett fiú- és Kovrig Tivadar nevét viselő leányárvaház történetének bemutatásán keresztül megismerhetjük a magyar örménység mentalitását, gazdasági erejét és fogalmat alkothatunk társadalmi összetételéről, vallási és erkölcsi magatartásáról is.

1. AZ ALAPÍTÁS

Lukácsi Kristóf húsz évig volt a város plébánosa, 1856-tól 1876-ben bekövetkezett haláláig. Élete fontos eszméje az erdélyi örmény katolikus püspökség visszaállítása volt, amelyet széleskörű irodalmi munkássággal igyekezett megvalósítani, azonban igazi nagy műve, amely megkoronázta tevékenységét, a fiúárvaház megalapítása volt. Létrehozta az Elő Rózsafüzér Társulatot, egy Franciaországban hasonló néven működő társulat mintájára, amelynek céljával az árvák gyámolítását és nevelését tűzte ki. Ezen társulat alapszabályát 1860-ban Haynald Lajos erdélyi püspök megerősítette és 500 forintos adománnyal segítette.² Lukácsi 1861-ben kezdett hozzá az árvaház tulajdonképpen megvalósításához 4000 forintos saját adománnyal, s ugyanakkor felszólította „nemzetfeleit” hasonló cselekedetre e nemes cél érdekében. A hatás nem maradt el, hiszen Placsintár Dávid, Mártonfi Antal, Pap Tódor polgárok áldozatkészsége olyan helyzetbe hozta a társulatot, hogy megtörténhetett a nagy terv bejelentése a katolikus templomokban és az első három örmény katolikus árva fiú kiválasztása Erdély területéről. Az alapítók sorába tartozott még: Szamosújvár és Erzsébetváros közösségén kívül Ákoncz János és neje Kolozsvárról, Moldován Simon szamosújvári polgár, Csornák Emánuel nagyváradi és Kapatán Márton károlyfehérvári kanonok is, akik valamennyien 1000-1000 koronát adományoztak az első évek során. Nekik köszönhetően 1860 és 1863 között már 4 árváról tudtak gondoskodni, aztán 1877-ig már 8-10 árva került az intézetbe.³ A plébános életében a felvett fiúk örmény családoknál voltak elszállásolva és csak 1876-ban bekövetkezett halála után kezdődött el az intézet egy épületbe való áthelyezése. Sikerült ugyanis még halála előtt 4000 forintot házat vásárolnia a Felső-Víz utca 580. szám alatt, a várostól pedig 10 holdas

telket kapnia, de az intézet megnyitását nem érte meg. Az új épületegyüttesbe, amely így egy főépületből, melléképületekből és egy nagy kertből állt, 1877. szeptember 1-jén 12 növendékkel költözött be az árvaintézet. 1877 és 1893 között több, mint 50 fiú volt a lakója.

1877-ben hozzávetőlegesen 49 000 forintos alaptőkéje volt az intézetnek a Lukácsitól örökölt ingóságok eladásából és az adományokból.⁴ Azonban csupán az ő halála után 10 évvel jutott az intézet birtokába (hosszú pereskedés után) az a felelősség a Szolnok-Doboka vármegyei Czoptelkén fekvő birtokból, amely a Lukácsi-végrendelet 8. pontjának kitétele alapján megillette az árvaházat. A kitétel így hangzott: „...*saját szerzemény birtokomat, hozzátartozó minden beruházással, felkeltetőkkel, igavonó s más marhákkal, [...] hagyom a Szamosújvárt felállítandó örm. Catholicus Püspökségre, s annak idejében a Püspökség alapjára fordíttassék. Ha halálom után 10 évre a Püspökség, esetleg a Vicariusság fel nem állítatik, a 10 év lejártja után a czoptelki jószág, és addigi jövedelme, két egyenlő részre osztandó, melynek fele az örmény Catholicus Egyházé, másféle az általam alapított Szent Gergely Árva Intézeté legyen.*”⁵ A vita abból eredt, hogy ezt a megfogalmazást a két jogörökös különbözőképpen értelmezte: az egyház a birtok háromnegyedrészt követelte azon jogcímen, hogy ebben az esetben tulajdonképpen a fel nem állított püspökség jogutódja, tehát fele birtok mindenképpen őt illeti és csupán a másik felet kell újból elosztani, míg az árvaintézet a leírt szó alapján követelte a járandóságát: az egészből való részesedést, fele-fele alapon. A per végül 1888-ban megegyezéssel az intézet javára dőlt el, aki megkapta az őt illető örökséget.⁶

Az árvaház életében újabb fordulat következett be Czetz Gergely gimnáziumi tanár 1893-ban bekövetkezett halála után, amikor is az intézet 35 000 forintos alapítványi összeget örökölt tőle. Ennek köszönhetően a választmány bővítés gondolatával kezdett foglalkozni, amelynek eredménye lett a Zotti Lorenzo építész által tervezett és kivitelezett új árvaház, immár 18 növendék befogadására készen.⁷ A felszentelését 1893. október 23-ra tervezték, mivel ekkor nem volt még kész, kénytelenek voltak azt november 11-ére halasztani. Ekkor egyúttal az alapító Czetz Gergely földi maradványainak az intézet kápolnájába való elhelyezése is megvalósulhatott püspöki beleegyezéssel.⁸ Az új épület felszentelését Bárány Lukács igazgató, örmény katolikus plébános végezte.⁹

A fiúárvaház után a lányárvaház gyakorlati létrehozását tűzték ki célul, amelyet Kovrig Tivadar 1893-ban alapított,¹⁰ hogy az erdélyi félárva vagy árva örmény lányoknak biztosítsa a nevelését.¹¹ Az intézet épületének felépítését, amelyre a 100 000 forintos alaptőkének 40%-át fordították,¹² már 1901-ben befejezték és korabeli tudósítások alapján a város legszebb épülete volt. Már 1902-ben meg kellett volna kezdenie a növendékek felvételét, de eddig nem találtam vonatkozó adatot, amely magyarázná indulásának egyéves késését, hiszen a nyilvántartásból és az újsághirdetésekből teljes bizonyossággal kitűnik, hogy csupán 1903-ban költöztek be az első növendékek.

Mindkét intézet esetében olyan adatokkal találkoztam, amelyek arra utalnak, hogy az 1918-as trianoni békeszerződéssel az árvaházak rendeltetése is megváltozott, a körülmények miatt nevelőintézetté vált minden szórványban élő örmény gyermek számára, akit szülei taníttatni akartak. A Szamosújvári Örmény Katolikus Plébánia Levéltárában levő leány-árvaintézeti növendékek nyilvántartásában,¹³ amelyet 1903-tól egészen 1947-ig vezettek, 1916-tól kezdődően megjelennek nem árva lányok is, körülbelül 21-en (a 99 fős összlétszámból) az intézet megszűntéig. A fiúárvák nyilvántartása nem teljes, de annyi bizonyos, hogy ugyanebben az időszakban ott is voltak olyanok, akik nem voltak árvák, csupán bentlakókként éltek az árvaházban.¹⁴ Amint a grafikonon látható, a lányok 21%-a nem volt árva.

A leányárvaház növendékeinek aránya

2. AZ ÁRVAHÁZ SZABÁLYZATA ÉS A NEVELŐK

A fiú-árvaintézetnek az igazgatója az alapszabályzat szerint mindig a szamosújvári örmény katolikus egyház plébánosa volt. Kegyúri jogot biztosított neki Lukácsi Kristóf 4 árva felvételére.¹⁵ A szabályzat meghatározta a gyermekek felvételének feltételeit, a pályázás módját. Előnyt élveztek a teljesen árvák, de felvettek szegényebb vagyoni helyzettel rendelkező félárvaakat is. Ha így sem teltek be a helyek, akkor jöhettek szóba olyan szegény sorsú örmény katolikus gyerekek, akiket szüleik képtelenek voltak eltartani. Legvégső esetben, megszabott díj ellenében, bentlakókat is felvettek, akik az árvaház szabályzata szerint éltek ott. Tehát ez a kitétel volt az a kiskapu, amelyet Trianon után ki is tudtak használni. A növendékek korosztályát 6-12 év között határozták meg, ennél tovább csak a jó magaviseletű, de bukott tanulók maradhattak.¹⁶ A döntéshozatal joga az árvaintézet tagjaié volt, akik első- és másodosztályú kegyurak, alapítók és rendes tagok lehettek. A kegyuraság osztálya függött az intézeti alapba való befizetett összeg nagyságától.¹⁷

Az ügyvitelt a választmány intézte, akinek tagjai voltak a kegyurak, alapítók, hivatalnokok, az intézet orvosa, a felügyelők és a közgyűlésen megszavazott választmányi tagok. Hivatalnoknak pedig az elnök, az alelnök, a jegyző, a pénztáros és az ügyész számított.

Külön érdekessége volt az árvaháznak, hogy az első évtizedekben a fiúárvaház felügyelői örmény szertartású katolikus áldozópapok voltak, mint Bárány Lukács is. Miskgián János - Rómából jött paptársa példáját látva, aki felügyelőként nem megfelelő bánásmódban részesítette az árvákat és kétéves ott-tartózkodása alatt a magyar nyelvet sem volt képes megtanulni - rájött arra, hogy a szerzetesek sokkal jobb munkát képesek végezni a nevelés területén, mivel ez a legfőbb kötelességük. Ezért kérte 1904-ben a gyulafehérvári püspöktől, hogy járjon közben a Keresztény Iskolatestvérek tartományfőnökénél, küldjenek ki számukra szerzetes papokat nevelőknek.¹⁸ Hogy miért nem lett ez az indítvány sikeres már akkor, az nem derül ki a forrásokból. Azonban mégis elérte, hogy mechtarista szerzetesek kerültek az intézet felügyelői állásába: Govrik Gergely és Turcsa Mihály. Szongott Kristóf még megemlíti Kapatán Márton helybeli segédlelkész tevékenységét is.¹⁹ Amikor Turcsa Mihályt nevezték ki az árvaház felügyelőjévé, újra elkezdtek tanítani az örmény nyelvet az örmény katolikus egyház iskoláiban, sőt 1909-ben már egy örmény anyanyelvű mechtarista szerzetespap lett a fiúárvaház egyik nevelője. Ezt az időszakot nevezte Hermann Antal „örmény reneszánsz”-nak, remélve, hogy nagyapáik elfeledett anyanyelve újjáéled az árvák

által, akiknek ennek köszönhetően lehetőségük nyílt minél jobban elsajátítani őseik nyelvét.²⁰ Ettől fogva az 1930-as évekig folyamatosan örmény anyanyelvű mechtarista szerzetes volt az intézeti felügyelő. Közülük ismert a Hulunián Harutiun, Phiáján Jurarion, Djendoján Arzén, Kylunián Marutinn, Szerogh Eliáján, Eliás Szeraphin és Diarián Francisc neve.²¹

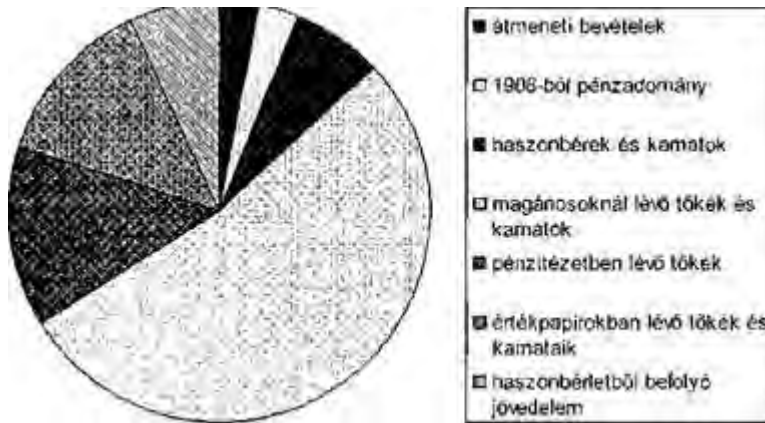
A választmány a leány-árvaintézet számára ferencesrendi apácák meghívására kért engedélyt a gyulafehérvári püspöktől.²² Így kerültek a német nővérek Mellersdorfból Szamosújvárra és egy volt növendék tanúsága szerint nemigen tudtak magyarul. S ha mégis megtanultak valamennyire, akkor az nagyon mulatságosan hangzott. Egy példa erre Korbuly Gizella egykori növendék elmondása alapján körülbelül így hangzott: „*ti tudni slimni, hogy mit csinálni fiúni ottani...*”²³ Tehát tény, hogy az 1930-as években még német ajkú szerzetesnővérek nevelték a lányokat, azonban a második világháború utáni pár évben már magyar ajkú ferences nővérek voltak itt - amint Görög Emilia egykori intézeti növendék visszaemlékezik rájuk.²⁴ A változás oka nem egyértelmű, feltételezhetően a háborút követő német vereség miatt menekülniük kellett Erdélyből a német nővéreknek is.

3. ANYAGI FINANSZÍROZÁS

Amint már említettem, a fiúárvaház alapját képező első 4000 forintos Lukácsiadomány gyors ütemben nőtt és 1894-re az ingatlan vagyona a következőkből állt: az intézeti épületből; Mezőszentjakabon és Magyarfrátán fekvő birtokokból; Czoptelkén és Szászníresen (Szolnok-Doboka vármegye) lévő körülbelül 273 hold, 1093 négyszögöl szántóból-legelőből; a Czetz Gergely által adományozott két bérházból (az akkori Ferencz József király utca 14. szám és a Kolozsvári út 9. szám alattiak). Ezeken kívül az akkori Ferencz József király utcában és a Horthy Miklós utcában birtokolt még egy lakást, kocsmát, mészárszéket és suszterműhelyt. A takarékpénztárakba, részvényekbe, sorsjegyekbe, bérleti biztosítékokba fektetett pénzüsszeg és a czoptelki kocsmárlási joghaszon-részesedésből befolyó összeg elérte a 43 500 forintot a század végére.²⁵

Egy újabb kimutatás 1909. december végéről maradt ránk, amely teljes részletességgel felsorolja tételekre lebontva és névre szólóan a kamatra kiadott összegeket, megjelölve a kamat mennyiségét, a fizetési határidőt, a hátralékokat. Érdekes megfigyelnünk, hogy miből is tevődött össze az intézet 183 138 koronát kitevő tőkéje. Mi hozott bevételt és mibe fektették be, miközben tudjuk, hogy az intézet teljes kiadása egy évre csupán 22 400 koronát tett ki.²⁶

Amint az alábbi ábrából is kiderül, a legjövedelmezőbb befektetésnek a kamatra kiadott nagyobb összegű kölcsönök számítottak, hiszen a tőke több mint felét ezzel a módszerrel gyarapították. A különböző pénzüintézetekbe befektetett összegek sem elhanyagolhatók, hiszen ez a módszer nagyobb biztonságot jelentett, mégha a jövedelme alacsonyabb szintű is volt. Az ingatlanok pedig a bérleti díjak által hoztak komoly bevételeket a kasszába.

Az alaptőke befektetési módjai 1909-ben

Hogy mit is jelentett egy birtok bérlete, arról fogalmat alkothatunk egy 1907-es újság értesítőjéből, amely megemlíti a czoitelki birtok bérbeadásának árverezési eredményét. Eszerint a hat ajánlat közül a legjobb a Friedmann Efraim addigi bérlőé volt, aki 1000 koronával többet ajánlott a következő hat évi bérletre. Egyszóval 3005 koronát.²⁷

A leányárvaház alaptőkéje (egy közgyűlési köszönőlevél alapján) a Kovrig Tivadar-féle adomány volt, amelynek pontos összege azonban egyelőre nem ismert.²⁸ 1894-ben 9300 forintos, takarékpénztárba fektetett készpénzből állt már a vagyon. Hamarosan 100 000 forintra nőtt, köszönhetően a jól forgatott tőkének, de ugyanakkor azon jötevőknek, akik komoly összeget és sokat érő ingatlanokat hagyományoztak az intézetnek, amilyen például Duha Kristóf esete is, aki 1896-ban datált testamentumában 10 000 forintot érő házat és sorsjegyekbe fektetett kisebb összegű pénzt adományozott az árvaháznak.²⁹ Az alaptőkéből aztán 40 000-et költöttek az építkezésre, a többit a fenntartására szánták.³⁰ A fiúárva-házhoz viszonyítva mégis lényegesen kisebb vagyonnal rendelkezett, hisz az intézeti épületen kívül csupán a Ferencz József utca 7. szám alatti két mézárszékből és egy borbélyműhelyből állt az ingatlantulajdon.³¹ Az adományoknak köszönhetően azonban a tőkéje folyamatosan szaporodott, s ezért az 1913 szeptemberében tartott közgyűlés elhatározta, hogy a jókora vagyonból 100 000 forint értékre birtokot vásárol. Az üzlet lebonyolítására külön bizottságot nevezett ki a választmány.³² A birtokvásárlási szándék a források hiánya miatt eddig még nem ismert.

Birtokaik nagy részét az 1922-es agrártörvény után (valószínűleg 1925-ben) a román állam kisajátította, a miklósvári, erzsébetvárosi, ditrói, magyarigeni és türei iskolák ingatlanához hasonlóan, mivel ezen év után az iratok nem említik többé ezeket az ingatlanokat. ³³

4. MINDENNAPOK AZ ÁRVAHÁZBAN

Kutatásaim során a legérdekesebbnek az árvaintézet lakóinak az életvitelét tartottam. Mivel a két intézet létezésének teljes időszakáról nincsenek feljegyzések, csupán három időszakot ragadhatok ki: a fiúk esetében az 1917-1919 közötti eseményekről egy napló mesél, amely a Szamosújvári Örmény Katolikus Plébánia Levéltárában található, míg a lányok életéről csupán még élő, volt növendékek emlékeznek: Szilveszter Domokosné Korbuly Gizella az 1930-as évekről és Schlosser Vilmosné Görög Emília az intézet utolsó évéről.

Miként is teltek hát a napok az első világháború alatt és után a Világosító Szent Gergelyről elnevezett fiúárvaaházban? Ami a naplóból kiderül, hogy az akkori örömök ma talán az unalmas napi események sorába tartoznának. A tanulás akkor is a legfontosabb kötelességnek számított, ugyanis ha valaki többször vagy több tantárgyból megbukott, egyszerűen kitétek. Ha nem volt hajlandó tanulni, akkor mehetett dolgozni: az intézet úgy gondoskodott róla, hogy elhelyezte egy-egy szakemberhez inasnak, mesterséget tanulni. Ellenben ha késztetést érzett, akkor komoly segítséget kapott a továbbtanuláshoz. Így megtörtént, hogy egyesek lehetőséget kaptak arra, hogy Bécsben készüljenek fel a papi szolgálatra, míg mások a közeli városokban folytatták tanulmányaikat. A tanulás mellett „próza” dolgokat is el kellett végezni, mint például a ruharaktárát vagy a padlást kitakarítani, a termeket kifesteni, almát szedni vagy a megvásárolt élelmiszert behordani a raktárba. Ám ezek is hozzátartoztak a neveléshez. A szürke hétköznapiak kellemes élmények is tartoztak, mint például a rendszeres decemberi disznóvágás vagy a hirtelen elpusztulástól féltett disznó levágása. A gyerekek számára ez élvezet volt, fontosnak tartották lejegyezni. Az intézet növendékei elmaradhatatlan résztvevői voltak a temetéseknek, valamennyi ünnepi istentiszteletnek, hiszen az intézet vezetői komoly hangsúlyt fektettek a vallásos nevelésre, amely erkölcsi tartást adott a növendékeknek. Kiszínezte a fiúk életét egy-egy kirándulás is a szamosújvári Lunka erdőbe, amelyet a leányintézettel közösen rendeztek. A városban megrendezett nagyvásáron való részvétel is izgalmas kalandnak számított, évente pedig elmentek a közeli mikolai búcsúra. Várva várt pillanat volt mindig a karácsony, pedig mai szemmel nem is tűnnek ajándékoknak az akkori ünnepi csomagok, amelyek csupán cukorból, süteményből álltak. Ünneplésük csillogását nem a kapott ajándékok mennyisége vagy minősége adta, hanem a karácsony igazi jelentésének átélése: a Megváltó születéséért való örvendezés. Igazi szenzációként hatott, amikor egy frontról hazalátogató volt társuk meglátogatta őket és hősi tetteiről mesélt vagy vitézségéért kapott érmeit mutatta meg nekik. Nemcsak a látogatását jegyezték fel, hanem számontartották még a szabadságként kapott napjainak és vitézségéért kapott érmeinek számát is. Nem csupán a harctérről látogattak „haza” a fiúk, hanem az inaskodó, volt növendékek is, ha arra jártak, mindig meglátogatták az intézetet. Más „szenzációs” dolgok is előfordultak: falopás, tyúklopás, amelyek maguk után vonták a tolvaj kinyomozásával járó izgalmakat.

Egy meghibásodott katonai repülőgép kényszerleszállása áramütésként felserkentette kíváncsiságukat a technika legfrissebb vívmánya iránt. Valamennyien elmentek megnézni és alaposan informálódni a történekről. A háború nehéz éveiben örömet nyújtott az olyan alkalom is, amikor új ruhát kaptak, esetleg csupán téli és nyári sapkát vagy akár egy fiatalpú cipőt.

Az első világháborút lezáró trianoni béke, a hatalomváltás, változást hozott addigi életükben. A helyi gimnáziumot, „*elvette*” a román állam és megszüntették benne a magyarul folyó oktatást. Úgy tűnt, hogy az intézetben élő gimnazisták nem tudnak majd magyar nyelven érettségizni, mert az állam a felekezeti iskolákban is igyekezett leszorítani az anyanyelven való tanulást.³⁴ A patthelyzetet azonban a város vezetősége hamarosan megoldotta: a fiúárvaaházban indított gimnáziumi oktatást három tanár segítségével. Ettől kezdve az intézetben folyt a tanítás. A felekezeti iskola helyszínévé vált a fiúárvaaház, odakényszerültek egyúttal civil fiúk és a leányárvaaház növendékei is.

A két világháború közti időszakban az intézetben töltött éveket Korbuly Gizella szép emlékként őrzi a mai napig, lelkesen mesélt társaival elkövetett csínytevéseikről. Például arról, hogy miképp vették rá a fiúkat, hogy a fiatal Diarián Francisc nevű örmény szerzetes papot félcipőben szízesre kényszerítsék és milyen büntetés járt ezért. Elismerte ugyan, hogy a

nővérek szigorúak voltak, de hangsúlyt fektettek az igazságos nevelésre. A csodálatos karácsonyi élményeket még most, 80 évesen sem felejtette el. Vele ellentétben Görög Emilia, aki csupán egy évet töltött ott növendékként, egészen sötét színekben festette le a rövid időszakot. Szavaiból egy 8 éves szenvedő kislány szemein át láthatjuk, milyen élet folyt az intézeten belül a háború után. Szerinte éhezették őket, pedig a szülei terményeket szolgáltatottak be gyerekeik ételmeztetésére. Dolgoztatták őket az intézet kertjében: kapálniuk és öntözniük kellett a zöldségeket, cipelni a vizet nagy vederben. Meztelen kis lábát véresre sebeztek a göröngyök, de ezzel nem törődött senki, sőt az édesanyja panasa sem talált meghallgatásra. Ártatlanul szenvedtek büntetést, lopás miatt megbélyegezve, pedig az állítólagos gyűrűlopás (mint utóbb kiderült) egy pulyka lelkiismeretét terhelte. Ha betegek voltak, nem volt gyógyszer számukra. A fűtetlen hálószobák miatt ő is megbetegedett tüdőgyulladásban, így emlékeiben a téli hónapok nem léteznek, hiszen eszméletlen pillanatok keverednek világos képekkel. Úgy érzi még most is, hogy erős ellenállóképessége mentette meg a haláltól, míg egyik társa nem tudott megbirkózni a betegséggel, gyógyszer hiányában meghalt. A nővéreket szigorúaknak és igazságtalanoknak látta, akik képtelenek voltak megérteni a gyermeki lelkületet. Sajnálkozás nélkül vette tudomásul az intézet bezárását, amely számára a poklot jelentette.

Az árvaintézeteket 1948-ban a román állam kisajátította, az egyházi felügyelet így megszűnt felettük, történetüknek ez a szakasza véget ért.

Tanulmányom a kutatás elejét jelzi. Nagyon fontosnak tartom, hogy a háború alatti és utáni évek mindennapjait rekonstruáljam, amely szerintem nem teljesen lehetetlen, hiszen még viszonylag sokan élnek az egykori növendékek közül, akiket szeretnék a továbbiakban felkutatni.

Az árvaházi gyermekek Füzesmikolán

FORRÁSOK

1. A Vil[ágosító] Sz[ent] Gergelyről elnevezett örm. kath. fiúárva ház növendékeinek krónikája 1917. évi szeptemberétől kezdve. Szamosújvár, 1917.

Szeptember

Az intézet az augusztus hónapban tartott gyűlése után a fiúk 32 száma 20 fiúra csökkent. Elsősorban azokat csapták ki, akik háromból buktak meg; ezek a következők: Pungutz Antal II. oszt., Sáska Antal II. oszt., Lukács László II. oszt. tanulókat. Csakhogy az intézet ezeket nem hagyta egészen magukra. Pungutz egyáltalán nem jött vissza. Sáskát és Lukácsot pedig elhelyezték Kolozsvárt. Másodsor azok a fiúk, kik csak pótvizsgát kellett hogy tegyenek három évi 300-300 korona segéllyel helyeztek arra a pályára, amelyikhez ők képesnek tartották magukat. Ezek voltak Dájbukát János IV. oszt. (Gazdasági isk.), Duha László IV. (Postához) és Simái Gyula IV. (felsőipari isk.), Szongott Miklós és Karácsonyi Géza IV. oszt. visszafogadták. Bevettek négy új fiút. Szenkovits Ödön I. oszt. (Gy. Szt. Miklós), Gabányi János II-el (Szamosújvár), Lengyel Dániel II-el (Szamosújvár), Ászlán Lajos I-el (Kolozsvár). A fiúk nevei a következők:

Kovrig Lukács	f.g.o. t. V. (Szász ...)
Karácsonyi Géza	' ' ' V. (Nagyenyed)
Szongott Miklós	' ' ' ' V. (B.-Pest)
Azbej István	' ' ' ' IV. (Szamosújvár)
Urmánczi Antal	' ' ' ' IV. (Szamosújvár)
Ábrahám Antal	' ' ' ' III. (Kolozsvár)
Buslig Vilmos	' ' ' ' III. (Gy. Sz. Miklós)
Mányó Béla	' ' ' ' III. (Csolt)
Duha Tivadar	' ' ' ' II. (Somlyóújlak)
Karácsonyi László	' ' ' ' II. (Nagyenyed)
Moritz Antal	' ' ' ' II. (Szamosújvár)
Onucsán Miklós	' ' ' ' II. (Szamosújvár)
Szongott József	' ' ' ' II. (B.-Pest)
Szenkovits Ödön	- . . . [(Gyergyó Sz. Miki.)
Buslig Tódor	' ' ' ' I. (Gy. Sz. Miklós)
Lengyel Dániel	el. o. t. IV. (Szamosújvár)

Mánya József ' ' ' IV. (Gy. Sz. Miklós)
Gabányi János ' ' ' II. (Szamosújvár)
Lengyel Dániel " T ' II. (Szamosújvár)
Ászlán Lajos * * * I. (Kolozsvár)

E határozat alapján vissza hívták az egyik felügyelő tisztelendő Urat Bécsbe, mert ezután csak is 2 felügyelő marad az intézetben.

[Szeptember] 5.

Hulunian P. Harutiun, aki 1909 év óta felügyelő volt, ma elutazott Bécsbe. Magával vitt három fiút papnak, t. i. Esztegár János III. g. o. t., Lengyel Áron III. g. o. t. és Mányó József I. g. o. t. Turcsa tisztelendő úr is elment Kolozsvárra, hogy helyet keressen a kitett fiúknak. A gimnazisták is elmentek a gimnáziumba a Vani sanctus Spiritusra és azért nem mentek az állomáshoz sem a nagytemplomba, ahol Lukács Kristóf alapító gyászmiséje volt.

[Szeptember] 6. Megkezdődött a tanítás.

[Szeptember] 10.

Fekete József VII. g.-ot végzett tanuló katona lévén az olasz harctérről már harmad ízben két heti szabadságot kapva az intézetbe látogatásra jött.

[Szeptember] 12.

A fiúk fürdeni mentek s menet közben repülőgépet pillantottak meg, mely elrepült a főtemplomig onnan pedig megkanyarodva a motor elromlása miatt kénytelen volt leszállnia a kaszárnya rétre, hol a közönség üdvözölve fogadta a szerencsés pilótát. Másodnap pedig elvitték a megsérült repülőgépet javítás céljából Szamosfalvára.

[Szeptember] 13.

Turcsa tisztelendő úr elutazott Kolozsvárra magával vitte Sáska Antal II. g. o. t. kitett tanulót a kijelölt helyére.

[Szeptember] 14.

Ma ünnepelte Szent Kereszt napját az örömenység a főtemplomban, melyben a fiúk is résztvettek, kedve[ző]tlen időjárás közepette a templomban tartottak körmenetet, hol Bárány Lukács plébános szentbeszédet tartott a hívőknek.

[Szeptember] 17.

Kezdtük meg az alma szedést.

[Szeptember] 22.

Alexa Ferencz plébános úr Gyulafehérvárról Szamosújvárra érkezett, és eljött az intézetbe meglátogatni.

Djendoján P. Arsen tisztelendő úr, aki nem értesített bennünket jöveteléről ma váratlan meglepetéssel Szamosújvárra érkezett, hol az intézeti fiúk örömmel fogadták és üdvözölték az új felügyelőjüket.

[Szeptember] 28.

Dájbukát János IV. g[imnázium].-ot végzett tanuló, akit az intézet kitett, de tulajdonképpen mégsem hagyta egészen magára, hanem Voith Gergely úr által a Jászberényi gazdasági iskolába helyezték, ma elutazott a meghatározott helyére.

Ma ünnepelték a fiúk a Turcsa G. Mihály tisztelendő úr névnapját. Az ünneplés kezdete éneklés volt, azután pedig Ábrahám Antal fg. II. o[sztályos] t[anuló] magyar verset ellenben Karácsonyi Géza fg. V. gfmnáziumi] o[sztályos] t[anuló] örmény beszédet olvasott fel. Mindezen beszédet és verset hálás szívvel köszönte jó Atyánk. Végre búcsúbeszédet intézett hozzánk és a tisztelendő urakhoz is.

[Szeptember] 30.

Ágoston Antal fgm. II. osztályos]. megbukott tanulót az intézet kitette. Ma elutazott szüleihez Gy[ergyó] Alfaluba.

Október

[Október] 1.

Ma alaposan kitakarítottuk a ruharaktárt.

[Október] 2-4.

A padlást tisztogattuk és tettük rendbe, hogy az elmosott fehéreneműt tiszta padlásra lehessen száradni rakni.

[Október] 5-12.

Az intézet termeit festették ki, mégpedig a felügyelőurak szobáit a konyhával és ebédlővel egészen a tan[-] és hálótermeket csak félig színezve.

[Október] 14.

Ma az átalakított tantermeket kápolnává szentelte Bárány Lukács főesperes úr díszes szertartások között. Melyen Pap Gusztáv igazgató és más jelenlevő is részt vett.

[Október] 19.

Ma a pincébe polcokat csináltunk, hogy a kishálóban elhelyezett almát ide helyezzük el télire. Ma az intézet a szolgáját, mivel a dolgát nem jól végezte[,] az intézetből kitesékelték.

[Október] 21.

Ma mi és a leányárvaház növendékéig] mivel szép idő volt[,] kirándulást tettünk a Lunka erdőbe. Itthon 11 órakor megebédeltünk és nemsokára el is indultunk szép csendes séta közt. A nap már magassan sütött, mikor odaérkeztünk. Itt megpihentünk és az időt játszással és tréfás beszélgetéssel töltöttük el, majd 3 órákkor meguzsonnáztunk és elmentünk egy forráshoz vizet inni, innen megint visszatértünk és csendesen hazafelé indultunk. Itthon megköszöntük a tisztelendő uraknak, hogy szivessek voltak kivinni.

[Október] 22.

A fiúk megkérték az igazgató urat a felügyelő urak által, hogyha Buda-Pestre menne, szíveskedne a fiúk részére sapkát venni, mert a régi nagyon rossz. Tegnap az igazgató úr megérkezett a téli és nyári sapkákkal, amit rögtön ki is osztottak a fiúk nagy örömeire. Egy nyári és egy téli sapka együttvéve 12 korona volt.

[Október] 24.

A tegnap a fiúk egy temetésen vettek részt, melyen egy igen jó intézeti tagnak az édesanyját temették, kit a fiúk is kikísértek az utolsó útjára a temetőbe, hol addig maradtak, míg a halottat le nem eresztették a sírba örök nyugalomra.

[Október] 26.

Ma az itt tartott őszi nagyvásárra a fiúk is kimentek, de csalatkozva tértek vissza, mert nem [...]

November

[November] 1.

Ma mindnyájan gyónást végeztek Turcsa tisztelendő úrnak.

[November] 2.

Ma elvégeztük a szent gyónást a Jézus szive kápolnában, mivel ma van Jézus szive első pénteké.

[November] 6.

Ma a fiúk részére abból a pénzből, amit az örmény vizsgán kaptunk[,] olvasni való könyveket vett a tisztelendő úr. A könyvek címei: A nagy háború. Nyugati harctér. I. kötet. A szépség lényege és értéke Híres emberek Anecdotái A nagy magyarok élete A lelki erő

Népek az ország használatában Háborús tréfák

Szent Veronika zsebkendője és egyéb elbeszélések Három királyok csillaga Hadi humor Színházi históriák A fekete sereg A festők, szobrászok víg esetei

[November] 8.

Az itt levő lókorház jószivü hadnagya 50 koronát ajándékozott a fiúknak, kik egy levélben köszönetet mondtak az összes fiú névaláírásával.

[November] 9.

Ma megkérdtük a tisztelendő urat, hogy az 50 koronából vegye meg a Nagy háború II. kötetét, mivel az I. kötetet már megvette.

[November] 12.

Ma megkezdjük az iskolába menetelt megint, mivel a fiúk közt nem ütött ki a skarlát betegség és az orvos úr megengedte.

[November] 18.

Ma a a fiúk megkérték a tisztelendő uraktól, hogy szíveskednének megengedni, hogy minden 2 hétben meggyónjunk. A tisztelendő urak örömmel eleget is tettek a kérésnek és elhívták Petul tisztelendő urat, aki mindnyájunkat meggyóntatott

[November] 22.

Ma vettek a tisztelendő urak tizenkét pár fatalpu cipőt, melynek az ára 424 kor. volt. A fiúk nagyon megörvendtek a csinos fatalpu cipőknek, mert már egyeseknek nem volt mit használni.

[November] 28.

Ma két fiú a kukoricáskertben kapott 3 drb lóbőrt, melyet felhoztak és megmutattak a tisztelendő úrnak. A tisztelendő úr megkérdezte, hogy nem odavaló a bőr, a bőr odavaló volt és nagyon szépen megköszönték.

December

[December] 1.

Ma a fiúk meggyóntak Petul tisztelendő úrnak.

[December] 2.

A Salamon templomban megáldoztunk.

A tisztelendő úr vett az intézet részére 500 kiló pityókát, 500 kiló kukoricát, 100 kilo paszulyt és 50 kilo búzalisztet. Ma elküldte egy szekéren és a fiúk nagy örömmel levették a szekérről és dicsősségesen elvitték a kijelölt helyeire.

[December] 3.

Az igazgató úr Budapesten való jártában egy könyvkereskedőnél megrendelte a fiúknak hiányzó könyveket. Meg is érkezett. És ki is osztották, de sajnos nem küldtek minden könyvet el, de azért mégis a legfontosabbakat elküldték, melynek nagy hasznát vesszük[,]mivel már a tanév kezdetétől hiányzott és nagyon akadályozott a tanulásban.

[December] 10.

Kovrig Lukács V. g.o.t. szemfájás miatt már este a Kolozsvári klinikára ment, ahol a szemét megvizsgálták és a ma esteli vonattal meg is érkezett.

[December] 1 1.

Ma leölték a legkisebb disznót, mivel igen beteges volt és félték, hogy megdöglök.

[December] 12.

Ma levágták az intézet 5 disznóját, melyek nem valami kövérek voltak mivel nem volt mivel táplálkoznia.

[December] 18.

Itt volt Zakariás István az intézet egyik volt gyermeke. Mint hadnagy az olasz fronton teljesített szolgálatot, hol vitézi magatartása miatt 21 napi szabadságra engedték haza. Hazajöttében betért Szamosújvárra is a mi intézetünkbe, hol nagyon szívesen fogadták a fiatal hadnagyot. De nem maradt itt soká, mert már szeretne volna látni az otthonlevőket és még aznap az estéli vonattal továbbutazott Ditroba hol az édesanyja lakik.

[December] 20.

Kikaptuk a várva-várt karácsonyi szünetet az intő cédulával együtt. A fahiány miatt 22 helyet 20 adtak ki.

[December] 24.

Ma a kis Jézus születésének ünnepére karácsonyfát állítottunk és ünnepélyt tartottunk, melyen az igazgató úr és más előkellő urak és hölgyek vettek részt, név szerint Onucsán Lica, Rűsz ügyvédné, Barigián Hagob és neje, Urmánczi Gábor és 3 leányárvaházi nővér. Az ünnepélyen énekeltünk 2 magyar és egy örmény éneket négy hangra. Ezután magyar, német, örmény beszédet olvastunk. Erre az igazgató úr beszédet mondót nekünk, hogy legyünk engedelmesek és a közönséghez fordulva megköszönte^] hogy felkeresték az intézetet és kérte őket, hogy másokat is buzdítsanak, hogy a jövőben még számosabban látogassák intézetünket. Azután köszöneteit mondottunk a közönségnek és boldog ünnepeket kívántunk. Azután kikaptuk a karácsonyi ajándékokat, melyet megköszöntünk a tisztelendő uraknak.

Karácsony napjára Sáska Antal volt árvaházi növendék Kolozsvárról[,] ahol ő szabóinas volt, idejött az intézetbe ruha és cipő után.

[December] 31.

Kikaptuk a karácsonyi ajándékokat a cukrot, tésztát stb. mely mindjárt felvidített és eltöltve az időt vártuk az új évet, mely nemsokára meg is jött, ekkor hallgattuk a harang zúgását és örvendezve mentünk lefeküdni.

Január

[Január] 18.

...küldtek ki elment a kijelölt házba, ahol meg is találtak egy csomó deszkát, a többi deszkát is megtalálták, de feldarabolva. A rendőr felírta a nevüket és elvitte őket a rendőrségre, ahol majd a kellő időben el fogják nyerni a méltó büntetésüket. Másnap a tisztelendő úr megállapította a kárt és elvitte a rendőrségre.

[Január] 28.

Ma mentek az elcmisták először iskolába a 2 hónapi vakáció után, mely nagyon unalmassan telt volna el.

Február

[Február] 4.

Ma mentek a gimnazisták iskolába, mit már sok ideje nem láttak. Az új évben ma mentünk először iskolába és nagyon jól telt el. Reméljük, hogy ezután is ilyen jól fog eltelni.

[Február] 10.

Ma az igazgató úr három katonát hozott Kolzsvárról hozzánk, hogy a rossz lábbelit megcsinálják és nekünk újj lábbeliket csináljanak.

[Február] 11.

Itt volt Szongott János volt intézeti növendék, akit a háború elején besoroztak katonának és most[,] mint hadnagy teljesít szolgálatot az orosz harctéren. Vitézségéért négy érmet kapott. A harctérről 3 heti szabadságra engedték haza szüleihez Désre[,] útjában meglátogatott minket [,]voltak..

társait. Nagy örömmel fogadtuk őt[,] mivel már rég nem láttuk. Itt töltött körünkben három napot és ment szüleihez Deésre.

[Február] 18.

Sáska Antak[,] kit kitétek az intézetből és Kolozsvárra adták szabóinasnak, de innen visszajött az intézetbe és most elment egy rokonához Marosújvárra, aki őt örökbe fogadta, mivel az anyja nem bírja tartani.

[Február] 20.

Kikaptuk a félévi értesítőt mely aránylag nagyon jó volt, mindegyiké egy pár kivételével, kik megígérték hogy az év végire a megfelelő szorgalommal ki fogják javítani.

Március

[Március] 1.

Ma a régi cselédség elment és helyükbe megint ujjak jöttek. Köztük két szakácsné, akik közül az egyik bejárónő és egy szolgáló, aki a teheneknél van.

[Március] 3.

Ma temetésen voltunk, eltemették egy volt jó intézeti tagot Voith Gergely igazgató tanítót, kit nagyon szomorúan kísértünk ki a temetőbe, ahol tettemeit eltemették.

[Március] 6.

Azt a szakácsnét, aki elsején jött, mivel nem felelt meg a kötelességének elküldték és helyébe Azbej Istvánnak az anyját hozták be.

[Március] 11.

Megérkezett a villanyfűrész, melyet már oly rég vártunkf,] mert volt egy nagy rakás fa vágatlanul. A villanyfűrész csakhamar hozzá is fogott a vágáshoz és így mintegy 4 1/2 nap alatt levágta.

[Március] 15-16.

Szentgyakorlatuk volt a gimnazistáknak[,] s eze[ke]n a napokon majdnem mindig a gimnáziumban voltunk és hallgattuk a Botár tisztelendő úr beszédét[,] mely nagyon jól hatott a lelkünkre, majd 16.-án délután meggyóntunk és másnap 17[.-én] vasárnap reggel megáldoztunk.

[Március] 15.

Ma március 15.[-]ke van[,] ma mindenkinek a mellén nemzeti színű szallag és ezzel sétálgatf], s vissza emlékezik a régi mára 15[.]iki napokra. Mind a gimnazisták, mind az elemisták felmentek az iskolába[,] hol ünnepélyt tartottak[,] hazafias szavalással és énekléssel egybekapcsolva.

[Március] 18.

Színész társulat érkezett a napokban Szamosújvárra, mely társulatnak a „Király házasodik” című előadására a gimnazistákat is meghívták. Így hát mi is elkéreztünk az igazgató úrtól, ki volt szives nekünk engedélyt adni a menésre. És mi 3 1/2[-] kor délután elmentünk a színházba. Az előadás csakhamar megkezdődött, de nem volt valami gyönyörködtető. Így csak egykedvűen tértünk haza.

[Március] 23.

Kikapták a fiúk a húsvéti vakációt és a húsvéti ünnepekre néhány fiú hazament az igazgató úr engedelmével.

[Március] 28.

Ma mivel nagycsütörtök lévén a régi szokáshoz híven a nagytemplomban[mentünk], mellyen [ti. a misén] a négy lekisebb fiúk, az elemisták is részt vettek.

[Március] 29.

Nagypéntek volt és mi is temetésre mentünk, korán reggel volt a temetés, de azért nagyon sokan voltak jelen.

[Március] 30.

Feltámadáson voltunk, a templom a néptől zsúfolva volt. A feltámadás után a fiúk énekelték [az] "Ajszor hárvát" néhány asszony segítségével, ami nagyon szépen sikerült.

Április

[Április] 3.

Megkezdtek az iskolába való járást, ma az iskolában a régi szokáshoz híven tojásba ütöttek, mely nagyon mulatságos volt.

[Április] 6.

**Megkezdtek az ágyások ásását, mely nagyon könnyen és szaporán ment[,]
mivel eső nem esett és a föld száraz és porhanyós volt.**

[Április] 6.

Ma egy Oroszországi örmény fogolyt hozott az intézetbe[,] mivel itt úgyis kellett szolga és ezt az embert a tisztelendő úr jónak látta elkérni a várostól, mivel ezek ide voltak rendelve Szamosújvárra utcát seperni.

[Április] 7.

Ma éjjel a baromfiudvarról idegen tettes ellopott egy kakast és négy tyúkot. A tisztelendő úr másnap reggel jelentést tett a rendőrségen és ott a leányárvaház szolgálójára[,] aki szerb fogoly volt[,] gyanította a lopást[,] ki amiért elküldték[,] mert nem dolgozott jól [,] hát bosszúból hajtotta végre a lopást.

[Április] 11.

Nyikulában voltunk bucsun a leányárvaház növendékeivel azért, hogy az Isten adjon esőt. Az idő nagyon kedvező volt[,] mikor délben 12 órákkor elindultunk és nemsokára megérkeztünk a templomhoz. Itt bementünk a templomba és elimádkoztunk egy olvasót és egy litániát. Majd később meguzsonnáztunk és egy kis játszás után énekelve megindultunk hazafelé és egy kis gyaloglás után megérkeztünk haza.

[Április] 27.

Ma mivel Zita királyné nevenapja volt és iskolai szünet lévén kirándulásra mentünk a Lunka erdőbe a leányárvaháziakkal együtt.

Május

[Május] 1.

A régi szokásokhoz híven most is megtartottuk a már egy pár éve nem tartott Májusi ájtatosságot a Jézus Szive kápolnában, hol mi énekeltük a litániát és más szent énekeket[,] melyek nagyon szépen sikerültek.

[Május] 2.

Páll Gyula[,] az intézet volt növendéke Budapestről[,] ahol egy Drogériában van alkalmazva közibünk jött[,] hogy meglátogasson. Nagyon megörvendtünk a volt régi társunknak[,] ki maga is nagyon örült, hogy közöttünk van. Itt nem maradt sokáig és másnapután délután visszautazott Budapestre.

[Május] 10.

Fekete József az olasz harctérről 38 napi szabadságra jött Szamosújvárra és az intézetünkbe is ellátogatott és nagyon jól érezte magát közöttünk. Itt alig időzött néhány napot, elment a többi rokonokhoz látogatóba.

Zakariás János az olasz harctérről három hónapi szabadságot kapott egyetemi jogi tanulmányokra, útközben bejött hozzánk egy pár órát tölteni és aznap délután hatorakkor leutazott Kolozsvárra.

Szongott János háromhónapi szabadságot kapott a felső tanulmányok folytatására, ő is bejött az intézetbe egy pillanatra[,] mert rögtön tovább kellett utaznia.

Június

[Június] 7.

Ma volt a gimnazistáknak a vallás vizsgájuk és az utána következő napokon a többi tantárgyakból volt a vizsga[,] melyek nagyon jól sikerültek.

[Június] 15.

Szent Gergely nap volt[,] az örmény nemzet apostolának a nevenapja. A templomban[,] mely zsúfolásig volt az emberektől[,] ünnepies szentmise volt[,] melyen hegedültek és énekeltek. A fiúk is fenn voltak a kórusban és énekeltek. Mise után a plébános úrhoz köszönteni [mentünk]. A plébános úr elmondta, hogy hogyan nélkülözött mindent a két alapító[,] csakhogy egy árva-nevelő intézetet tudjanak állítani[,] melyet fel is állítottak, mégpedig éppen az örménység apostoláról^] „Szent Gergely” intézetnek neveztek el és egyúttal az intézetnek ma volt a legnagyobb ünnepe[,] melyet mint máskor ma is híven magtartott.

Július

[Július] 27.

Ma érkezett Bécsből Szamosújvárra Hábozián P Mcszob tisztelendő úr[,] bécsi Mechitharista(,) látogatásra. Maradt 14 napig[,] aztán elutazott.

Augusztus

[Augusztus] 8.

Hábozián P Meszob tisztelendő úr adott a fiúknak szent képet és vett szilvát.

[Augusztus] 18.

Itt volt Dejbukut János volt intézeti növendék[,] aki Jászberényben van a földműves iskolában.

Szeptember

Az intézet június hónapban tartott gyűlése után a fiúk létszáma 23[-] ra szaporodott. Az idén csak Buslig Tódor I. oszt. tanulót tették ki és Mánya József IV. el oszt. tanuló nem jött vissza. A bevett növendékek Begizsán János I. oszt. (Szamosújvárról)[,] Hány Andor I. oszt (Kolozsvárról)[,] Roska János I. oszt. (Magyarköblősről), Duha Gergely IV. el oszt. (Szüagysomlyorol), Polgár József II. el oszt. (Gy[ergyó] Sztfent] Miklósról).

Ma iratkoztak be a gimnazisták.

Veni sanctera mentünk és azután az iskolában lediktálták a tanrendet és kihirdették az általános fegyelmi szabályt.

Megkezdődött a tanítás.

[Szeptember] 22.

Szomorúan kísértük ki a temetőbe Simay János jeles polgárt a temetőbe, utolsó útjára mely minden Szamosújvári örmény embernek fájdalmára esett, mert ebben az emberben egy okos és kiváló örmény hazafit vesztett el a város[,] aki írt[,] dolgozott[,] mig bele nem esett egy rossz betegségbe[,] melyben aztán meg is halt és örökre elment pihenni.

Október

[Október] 1.

Kovrig János II. oszt[.] tanulót az intézet havifizetés mellett ruhánkívüli teljes ellátásra felvett.

[Október] 7.

A Spanyol járvány miatt az iskolát bizonytalan időre bezárták.

[Október] 10.

Az igazgató úr vakációra engedte haza azokat a fiúkat[,] kik falun laknak mivel ott a járvány nincs oly nagyon elterjedve. Jelenleg Kovrig Lukács és Roska János van otthon.

November

[November] 20.

Leölték az intézet kövér disznóját, mely a tavalyiakhoz képest elég szép volt.

[November] 23.

Lukácsi Kristóf alapító gyászmisélyén voltunk.

[November] 24.

Cetz Gergely alapító gyászmisélyén voltunk.

[November] 26.

Leölték a két hátramaradt disznót.

December

[December] 10.

Ruhát kaptunk[,] mely a Budapesti „Népruházati Bizottság”-tól volt rendelve és ma sok óhajlás után végre megérkezett. A fiúk nagyon megörültek ennek és rögtön megköszönték a felügyelő tisztelendő uraknak ajándékait, kinek sok (nélkülözés) fáradságukba került[,] míg a növendékeket el tudták látni ruhával.

[December] 24.

Az úr Jézus születésének ünnepére a karácsonyfa alatt ünnepélyt rendeztünk[,] melyre Szamosújvár örménységének színe java eljött. Eljött szeretett jó igazgató urunk is[,] ki nehéz hivatala teljesítése közben is eljött szeretett gyermekeihez, hogy velük együtt ülhesse meg szent Karácsony estéjét. Az estét „Csendes éj” énekkel kezdtük meg[,] mely után Karácsonyi Géza VI. oszt. mondott Karácsonyi beszédet[,] melyben jóságát és irántunk tanúsított szeretetét különösen a ruhákat köszönte meg, azután egy örményi indulót énekeltünk, melynek végeztével Duha Tivadar II. oszt olvasott örményül karácsonyi köszöntőt és Polgár József II. el mondott szavalatot „Jótevőnkhez”. Végül egy német iskolai darabot énekeltünk és utánna

Szongott Miklós IV. oszt mondott beszédet[,]melyben megismertette barátaival Lukácsi Kristóf életét és a végén boldog és kellemes Karácsonyi ünnepet kívánt igazgató urunknak barátaival nevében. Az ünnepély végén igazgató urunk mondott egy meleg beszédet nekünk és a közönségnek[,] melyben reméli hogy a jövőben úgy Arménia[,] mint Hungária felfog virágozni. Azután figyelmeztetett minket[,] hogy engedelmes fiúk legyünk. És végül a közönségnek megköszöntc[,] amiért intézetünk ünnepélyére elfáradtak és boldog[,] kellemes ünnepet kívánt. Azután midőn vendégeink eltávoztak[,] az ajándékokat osztották ki[,] melyet tisztelendő urainknak megköszönve mentünk az éjjeli misére.

[December] 31.

Szilveszter alkalmára ajándékot kaptunk és örvendezve megvártuk az újévet.

Január

[Január] 1.

Plébános úrnál voltunk ujj évi kívánatot mondani. Ő megköszöntef,) hogy eljöttünk és egyúttal ő is viszont kívánta hozzá intézett kívánatunkat. Mi azután illő köszönet után távoztunk a házától.

[Január] 6.

A régi szokáshoz hiven most is jártak házakat szentelni és intézetünkbe is eljöttek[,] ahol minden szobát kellően megszenteltek. A kántor hiány miatt[,] még a szenteléscknél kántorkodtak Szongott Miklós VI. oszt és Buslig Vilmos IV. oszt.

[Január] 22.

Majdnem négy hónapi vakáció után végre gimnáziumunkban is megkezdődött a tanítás. Mi is ma reggel 8 órákkor szép csendben felsétáltunk iskolánkba[,] ahol rögtön megkezdjük a félbe szakadt tananyag folytatását.

Február

[Február] 6.

Duha László volt intézeti növendék látogatni jött intézetünkbe és egy hónapi itt tartózkodás után elment nagybátyjához.

Március

[Március] 3.

Kikapták a gimnazisták a félévi értesítőt[,] mely a viszonyokhoz képest elég jó volt[,] egy pár fiúét kivéve.

Ma a gimnazisták 10 óráig fel voltak mentve a tanulás alól és addig a templomban voltak[,] hol hamuval kenték meg a fejüket.

[Március] 15.

Igazgatói szünnapot kaptak ma a fiúk és mivel nyilvánosan nem tarthattak ünnepély az iskolában a viszonyok miatt, azért a fiúk megemlékeztek a teendőikről és megünnepelték magukban a szabadság kivívásának ünnepét.

Április

[Április] 16.

Kikapták a fiúk a Húsvéti vakációt de a sok mulasztás miatt csak áldozó csütörtöktől kaptuk.

[Április] 17.

Mint tavalyf[,] most is nagycsütörtökfön] 12 kis intézetinek megmosták a lábát.

[Április] 19.

Feltámadáson voltak a fiúk[,] melyen énekelték Ájszor harjav feltámadási éneket.

[Április] 22.

Ma iskolai szünnapot kaptak a fiúk[,] mivel a románok az ünnep harmad napját megtartják és így a rómfai] katolikusok is el voltak engedve.

Május

[Május] 10.

A románok ünnepe miatt a gimnazisták igazgatói szünidőt kaptak.

[Május] 3 1.

Kovrig János II. oszt tanuló kosztos fiú kilépett az intézetből.

Június

[Június] 1-5.

Az összefoglaló ismétlések voltak meg.

[Június] 6.

Kikapták a fiúk az értesítőt [,] mely a viszonyokhoz képest megfelelő volt.

[Június] 7.

A szünidőre hazamentek a fiuk közül sokan[,] névleg Kovrig Lukács, Moritz Antal, Harry Andor, Begizsán János, Szentkovics Ödön, Roska János.

[Június] 11.

Ma utazott haza Mányó Béla IV. g ot.

[Június] 12.

Duha Tivadar és Gerő mentek a bátyjukhoz Szilágysomlyóra. Ugyanezen nap Polgár Józsefet vitte haza az unokabátyja Gy[ergyó] Szent Miklósra.

[Június] 25.

Az idő kedvező volta miatt Nyikulában voltunk kiránduláson a leányárvaház növendékeivel együtt. Reggel mentünk és este jöttünk. Az időnk délutánig jól telt[,] de nemsokára megeredt a zápor és beszorított a templomba[,] hol megvártuk az elállást és hazamentünk.

Július

[Július] 15.

Szent Gergely ünnepe lévén a szokás szerint elmentünk a plébánosúrhoz tiszteletünket bemutatni. Aszlán Lajos II.el oszt tanuló az anyja Kolozsvárra vitte a szünidőre.

[Július] 15.

Taguorian Georgur[,] ki októberben jött Szamosujvárra és mivel télen rodlizás közben lábát törte és a Kolozsvári klinikára kellett vinni[,] hol két hónap múlva kijött és ezen okból[,] hogy még gyenge és ápolásra van szüksége[,] a tisztelendő úr intézetünkbe hívta[,] hol lába meggyógyulván ma este elutazott Bukarestbe[,] honnan szerető hazájába Örményországba akar menni.

[Július] 21.

Karácsonyi Géza VI: és Laci III. oszt ma délután Nagyenyedre utaztak nagybátyjuk meghívásának eleget tenni [,] ki a vakáció eltöltésére hívta el [őket]

Augusztus

[Augusztus] 1.

Itt volt látogatóba az intézet egyik volt növendéke[,] Sinkovits Bogdán[,] ki jelenleg Deesen tartózkodik testvérénél.

[Augusztus] 10.

Kiránduláson voltunk a lunka erdőbe. Délelőtt 11 órákkor indultunk és este tértünk vissza örvendezve[,] hogy olyan jól sikerült ezen kirándulásunk és nem zavarta meg semmi eső vagy szél.

[Augusztus] 14.

Dr. Kapatán Márton[,] intézetünk buzgó szeretet tagja ma ünnepelte meg papságának 25 éves jubileumát. Ezen napon mutatta be ünnepies jubiláló szent miséjét is. Szent miséje után köszöntöttük a tisztelendő urat és négy hangra tanult énekünkkel mondtuk szeretetünk kifejezését.

Szeptember

[Szeptember] 3-6.

Hazaérkeztek a fiúk a vakációról azon reménnyel[,] hogy tovább fogják folytatni tanulmányaikat. Sajnos ez lehetetlen ezen gimnáziumban[,] mert a románok lefoglalták. Azonban van reményünk , hogy] orvosolni fognak a bajunk-bon és valamiképpen tudni fogunk tanulni. Névleg Karácsonyi Géza és Laci, Duha Tivadar és Gerő, Kovrig Lukács, Ászlán Lajos, Roska János,

Begizsán János, Mányó Béla, Szentkovics Ödön és Polgár József. Egy ujj fiút hoztak Gyfergyó] Szent Miklósról[,] Polgár Józsefnek az öccsét[,] Polgár János II. oszt.

Október

[Október] 15.

Gimnáziumban nem folytathatjuk tanulmányainkat és ezen okból úgy hozták rendbe az ügyet, hogy intézetünk épületében három tanár tanításával fogjuk magunkat kiképezni úgy [,] hogy mint magyar tanulok tudjunk vizsgázni valamelyik közeli város gimnáziumában.

[Október] 16.

Ma kihirdették az általános órarendet [,] mely szerint fog haladni a tanulás menete. És ezen naptól kezdve a három tanár névleg Páll Bogdán, Majoros Béla és Újházi László. Az iskolába civil fiúk is iratkoztak úgy [,] hogy ezeknek a száma meghaladja a 35[-] öt. Intézetünkben tanulnak a társintézet növendékei is.

November

[November] 3.

Majoros Béla tanárnak Erdélyből ki kellett költöznie és ennek következtében megbomlott a tanulás.

[November] 5.

A Majorosi tanár úr helyébe Dömötör János gimnáziumi igazgató jött ki a latin és németet pótolja. Ugyanekkor Tellman József leendő számtan fizika tanár is eljött[,] hogy megkönnyebítse a tanítás munkáját.

2. Interjú Görög Emlíliával (Kolozsvár, 2006)

Görög Emília (a továbbiakban: G. E.): - *Hát 1939-ben születtem április 5-én. Kisiklodon, akkor Szamosújvár volt a rajon, vagy mi... Az iskolát... hát jártam, hatéves korban kezdtem. Hétéves koromban, ez a második osztály, ezt ott csináltam falun és a harmadik osztályt a nővéreknél. Akkor mentem hozzájuk, '46-ban. Ott egy magyar iskolába jártam. Eddig románba, s aztán magyarba...*

Elég nehéz volt, nekem elég nehéz volt a harmadik osztály, mert az máskülönben is nehéz most is, még a magyaroknak is. És hát ott az apácáknál voltam egész '47-ig, 9 éves korig. Azután félbomlott a rend, ez a ...

Lukácsné Nagy Klára (a továbbiakban: L. N. K.) - Akkor felbontották a rendet?

G. E. - *Igen. S akkor mindenki hazakerült.*

L. N. K. - '47-ben volt ez?

G.E.-*Hát '47...*

L. N. K. - '47 vagy '48-ban volt ez?

G. E. - *'47 vagy '48-ban, pontosan így nem tudom. De tudom azt, hogy 9 éves korban elsősáldozó voltam.*

L. N. K. - S akkor még ott volt.

G. E. -*Akkor még ott voltam, de azután hazamentünk. És ottan a főnöknő, a gyerekek fölött Teréz nővér volt, az apácák fölött Mária nővér. Hát ez a Teréz nővér nagyon gonosz volt. Szigorú, nagyon szigorú volt. Ami az étkezést illeti, nagyon gyenge koszt volt. Reggel, meséltem, korpát málélisztból, ami meg volt penészedve, megfőzték. És egy olyan vastag ízé lett belőle. Persze én azt nem bírtam megenni, én kényesebb voltam, érzékenyebb, nem ettem akármit. S akkor megbüntettek, a sarokba tettek a térdre és ott elöttem a tál, s amíg meg nem eszem, ott maradok. Egész éjszaka 12-ig nem ettem meg és akkor bejött ez a Teréz nővér még eggyel. És akkor lefogtak és belém öntötték. Annyit tudok, hogy én akkor nagyon megbetegedtem. De hogy milyen betegség volt, nem tudom, mert eszméletlenül feküdtem. Éppen Karácsony volt és minden gyerek hazament, én egyedül ott maradtam. Testvéreim, mindenki elment. Elmentek. Ott nem csak árvák voltak, hanem jómódúak is és kellett ott adni a pénzt, s élelmet... Nahát mi ott voltunk, mivel egy nagybátyám György vagy milyen hely van ott Székelyföldön? Gheorgheni?*

L. N. K. - Gyergyó.

G. E. - *Gyergyószentmiklós vagy hogy van. Ott volt ő plébános és nagyon gazdag volt. Unokatestvére volt apámnak, ő is Görög. Oda is van temetve. Görög Joakim, ilyesminek hívták. Az a vagyonát mind az örmény egyháznak hagyta, hogy minket taníttassanak. Úgy is volt, hogy én orvosira megyek Marosvásárhelyre, egy testvérem megy papnak Rómába, ott tanuljon és mindegyiknek el volt intézve, ki hova megy, mit csinál. Aztán mondom, volt az elsősáldozás. A pap, a kormányzó az Lengyel volt, Lengyelnek hívták. A plébános Alexi volt.*

L. N. K. - Alexa.

G. E. - *Alexa, de lehozom én a képet, már nem tudom a másik nevét. Ó tartotta a vallásórát. Akkor persze ott kellett dolgozni.*

L. N. K. - Igen?

G. E. - *Persze. Volt kert egész a Szamosig és azt mi dolgoztuk, a gyerekek. Öntöztünk. En is olyan kicsi voltam, mezítláb. Meséltem, hogy mind repedtek a lábaim, tiszta vér voltak, jött anyám és panaszkodott a kormányzó úrnak. Dehát csak annyi volt az egész. Akkor meséltem a büntetésekről.. Elveszett a karikagyűrűje az egyik apácának. S azt mondták, hogy mi elloptuk, mert volt 18 éves korú is ott. Szamosújvárról a Tarisnyas családból Tarisnyas Annamária, akkor Iván és Kati. Ez a Tarisnyas Annamária nem tudom kihez van férjhez menve, de játszott itt a Magyar Színházban, Iván pedig fenn volt Ceausescu mellett nagy pozícióban a kommunizmusban és Katit nem tudom. Ok így szegényebbek voltak, onnan is volt a nevük, hogy Tarisnyas, mert az örményeknek a nevét nehéz volt kiejteni, a foglalkozásuk után adták nekik a nevet. Aki kovrig volt, az Kovrig maradt, mert volt egy Kovrig nevezetű is. Tarisnyas, Kovrig, akkor Frenkel ez orvos volt, akkor Nuricsán az is orvos volt. Akkor Nitsu... Ezeknek a gyermekei osztálytársaim voltak abban az egy évben, a harmadik osztályban. Velük áldoztam. Az az első áldozás volt együtt. Nitsu volt a gyógyszerész, Mártával most is találkozunk, mert vannak ilyen találkozók, minden évben Szent György napján, mikor az örmények összegyűlnek. Voltak fiúk is, de már nem tudom a nevüket, ügyvédek voltak itt Kolozsváron, aztán elkerültek külföldre. Itten sok család volt. A fogorvos is, Dajbukát.*

L. N. K. - Az mütötte Melit.

G. E. - *Ismerték, apa, fiú. Akkor Kápdebó, akkor sokan voltak még, de nem tudom már őket. Hát aztán még miket írtam én ide?*

L. N. K. - De voltak árvák is közöttük?

G. E. - *Voltak árvák is. Volt olyan árva, egy kislány volt.. ott, ugye, nagyon vallásosak voltunk, minden reggel imádkoztunk a kápolnában együtt, aztán mikor lefeküdni mentünk: mindig mosakodni kellett derékig, lábat. Fáztunk, nem volt fűtve a szoba. A hálószobába nem volt fűtés télen. Reggel szintén úgy. Szerencsére én nem sokat voltam ott! S akkor az a kislány meg is halt. Beteg volt, ugye, nem volt gyógyszer. En is annyira megbetegedtem, hogy nem tudtam magamról. Eszméletlenül fekéüdtem, csak arra ébredtem meg, hogy egy lepedőt vesznek le rólam, s a pára szállt fel a testemből. Éppen Karácsony estéje [szombatja?] volt délelőtt.*

L. N. K. - Biztos nagyon lázas volt.

G. E. - *Igen. Nem tudom, tüdőgyulladás volt? Nem tudom, mi lehetett. En akkor kicsi voltam és nem törődtem semmivel. Ugye, a vallás... és akkor úgy kibékülsz mindennel. Ez a kislány is, beszéltem vele, azt mondta „én örvendek, ha meghalok” - meg is halt - „mert az égbe megyek”. Így vigasztalta magát. Na, hát...*

L. N. K. - Találtam az iratokban két kislányt, aki meghalt. Mert ott mindig odaírták, hogy átadták őket a szüleiknek, amikor kiléptek az árvaházból. S akkor ezeknek az volt beírva: meghalt.

G. E. - *Én erről a kislányról nem tudtam, hogy vannak-e szülei. Abban a korban nem is tudhattam. De így van! Senki nem jött hozzá és ő mindig ott maradt a vakációkkor, mikor mindenki hazament. De nem tudom a nevét, nem tudom megmondani... Aztán... ennyit tudok én, így neveket... és az élet ott hogy folyt.*

L. N. K. - Dehát ezek a nővérek magyarok voltak?

G. E. - *Hát én nem tudom.*

L. N. K. - Mert Gizi néni, ahogy mesélte, azt mondta, hogy a nővérek németek voltak és nem nagyon tudtak jól magyarul.

G. E. - *Lehet abban az időben, az elején. De ezek magyarok voltak és szürke nővéreknek nevezték őket. Egy kosztümük volt, szürke és kalapjuk, egy kis fátyollal hátul. Ez volt az ünneplőjük. Ott bent is szürkében voltak, s aki újonc volt, odajött, egy Etus nevezetű, az fekete köpenyben volt. Mert nem tette még le az esküt, az csak növendék volt vagy nem tudom minek nevezik ezt, ezeket, akik kezdenek és még nem voltak apácák. Ez nagyon rendes volt. A bátyám is elment az Ivánnal, elküldték a malomba kukoricát őrölni. S aztán sokáig voltak ott. Eltelt az ebéd, minden és jöttek, de az ebéd eltelt, a vacsora még nem volt. Éhesek voltak. Ez a szegény Etus kilopott kenyeret, zsírral. De a zsír avasos volt. Odaadta és megették. Megették, de pont bejött ez a nővér, aki felettünk volt a főnöknő, meglátta. S persze, hogy rákiabált és azt mondta, majd meg lesz büntetve. Minden jót ők ettek meg, minden jót! Az ők asztalukon volt minden. Mi azokat nem láttuk. Vágtak pulykát, mert volt pulyka és mindenféle az udvaron. Dehát mi olyasmit nem ettünk. Ameddig én ott voltam. Nem tudom azelőtt, hogy volt. Azután pedig nem volt..., mert azért kerültünk haza.*

L. N. K. - A gyűrűt nem tetszett mondani.

G. E. - *Hát nem mondtam? Ja, a gyűrű elveszett, igen. Akkor a nagy zűr, megbüntettek! A Kérő az övék volt, s oda vittek minden vasárnap, s fürödtünk. És jó volt! Vagy parkba vittek, meg tudom is én... De akkor nem volt szabad menni sehova, csak az iskolába és kész. És akkor jött a kormányzó. Kiállítottak minket, s mindenki kellett gyónjon. Mindenki gyónt, de egyik sem mondta meg, hogy a*

gyűrűt elvette volna. Nem is tudtunk mi arról, hogy lássunk gyűrűket! Igaz, voltak köztünk 18 évesek is. Az a Tarisnyás leány az annyi volt, 18 éves. A másik kisebb volt. Nekik nem volt anyjuk, csak apjuk volt. De ott Szamosújvárt laktak, volt házuk vagy bérben laktak. Nem derült ki! Telt az idő, mind telt és minden. Egyszer nem tudom, miért, de le kellett vágni az egyik pulykát. Ahogy felboncolták, a begyében megtalálták a gyűrűt. Ilyen dolgok voltak! [...]

3. Interjú Korbuly Gizellával (Kolozsvar, 2006)

Korbuly Gizella (a továbbiakban: K. G.) - A lánykori nevem volt Korbuly Gizella, zárójelbe téve Ahkrávián Gizella. Az örmény nevem Ahkrávián. Az Ahkráviánból lett Korbuly. És hogy lett Korbuly az Ahkráviánból, hogy megtudjál valamit mégis belőle. Mikor jöttek 1700 nem tudom hányba jöttek Örményországba, jöttek errefelé, először Moldvába álltak meg és mikor Moldvába maradtak, akkor felvették a Korbuly név..., jelvették az, szóval... Az Ahkrávián az azt jelenti, hogy holló, románul 'corbul'. Na most, mikor mi átjöttünk, mert nem szerették Moldovába, átjöttünk Erdélybe, akkor megvették az örmények azt a részt, ahol most Szamosújvár van és ott lett a város, az örmény város. Namost, egy része a Korbulyokból Hollósy lett, amiből volt a Hollósy Kornélia, a 'csalogány', a második Hollósy, amelyik Nagybányán volt a festő...

Lukácsné Nagy Klára (a továbbiakban: L. N. K.) - Hallottam róla én is.

K. G. —Na, a festő, az is abból az Ahkráviánból származik. Namost, megvolt a magyarok idejéből, mert Mária Terézia..., amikor az örmények átjöttek a mi családunknak nagyobb vagyona volt, mint az Eszterházyaké, pedig az Eszterházyak voltak... Tehát nagyobb volt a vagyonuk és megvettek sok mindent itten, egy része vett Székelyföldön, hajói tudom, és egy része pedig Szamosújvárt maradt. Mi Szamosújvárt maradtunk. 1918-ig meg volt engedve az örmény iskola, ami most, s annak idején Petru Maior lett, a gimnázium, az örmény gimnázium volt. Az iskola pedig örmény elemi iskola, de a románok, miután bejöttek, ezt be akarták tiltani. És hogy betiltották, akkor mit gondoltak az örmények, mert... mit gondoltak magukban, csinálnak árvaházat és ahány gyermek örmény gyermek volt, azt összeszerezték, összeszedték. Egyetlen egy volt Péter Juci, aki árva volt. A többi egy se. Tanító, tanár, kereskedő, bankár... Szóval ilyen gyermekek voltak tulajdonképpen, amikor én voltam.

L. N. K. - Erről majd később. Akkor tessék mondani a születési dátumot és a helyet.

K. G. - Születtem 1924. szeptember 6-án Naszódon.

L. N. K. - Pontosan így van beírva.

K. G. - *Ugy van beírva. Édesapám Korbuly Izsák.*

L. N. K. - Mivel foglalkozott?

K. G. —*A Gazdasági Akadémiának volt az igazgatója.*

L. N. K. - És az édesanyja?

K. G. —*Az édesanyám háztartási volt, de... Csáki i Katalin. 0 szász. O nem volt örmény, ő szász. Apám volt örmény, anyám volt szász és én magyar. Ez a keverék. Szóval így volt az intézetbe.*

L. N. K. - Akkor milyen periódusban tetszett ott lenni?

K. G. - *Most mondjad... '24-ben születtem és tíz éves koromban kerültem... nem... hamarabb, olyan nyolcéves koromban kerültem oda. '24-től nyolcig menyinyi van? Nyolcéves koromig.*

L.N.K.-32.

K. G. - *Akkor '32 körül kerültem oda és ott végeztem hét elemít, örmény elemít, mert csak annyit engedtek meg a románok, a gimnáziumot elvették. Es miután elvégeztem a hét elemít, akkor jöttem a Gombosba, ahol van most a Babes-Bolyai, jöttem a Marianumha. Ott folytattam az iskolámat. De a hét elemít, hogy tanuljak meg örményül, azt ott... ott...*

L. N. K.- A családban tetszettek... nem tetszettek örményül beszélni? Mert az édesanyja nem tudott.

K. G. - *Apám se tudott.*

L. N. K. - Nem tudott ő sem.

K. G. - *Tudott amennyi eszében maradt a gimnáziumból, mert a magyarok idejében is örmény gimnázium volt, de a tanítás magyarul volt és akkor ott volt örmény óra. Itten örmény árvaház, örmény iskola, de románul ment a tanítás és volt örmény óra, zárójelbe téve a tanítónőnk Madarasi Mariska, az ott tartott 2-3 órát, hogy tanuljunk meg magyarul is. Ez volt az egész. Na, most az életet akarod tudni?*

L. N. K. - A nevelők. A nevelőkre tetszik emlékezni?

K. G. — *Hogyne, jaj, a Gulerína, a Gelopcsák. Volt a Gude Volta, Ader Volta. Ezek német apácák voltak, akik vigyáztak ránk.*

L. N. K. - Hogy hívták őket?

K. G. - *Ader Volta, a Gude Volta, a Gulerma, a Gelopcsák, de nem tudom, hogy hívták.*

L. N. K. - Ez a csúf neve volt?

K. G. -*Igen, mert „, Gelopcsák Jézusz Krisztusi..., ámen. Dicsértessék az Úr Jézus, mindörökké, ámen ”.*

L. N. K. - És akkor erről maradt a neve.

K. G. - *Igen és nem tudom a rendes nevét, azt meg kell kérdezzem Török Mancitói, habár hallottam, hogy most már az esze teljesen kihagyott, mert volt 60 éves találkozó, érettségi találkozásuk. Találkoztam az egyik kolleganőjével és azt kérdeztem tőle, hogy „Manci köztetek volt, még él” Azt mondja, hogy él, de azt mondja, hogy elvesztette az eszét. Nahát, ilyen is van!*

L. N. K. - Tehát akkor azt, hogy az intézetben fizettek díjat, amikor...

K. G. — *Nem fizetett oda senki semmit. Annyit fizettünk, hogy a szappant megfizettük és tovább semmit.*

L. N. K. - Akkor úgy általában, ezek szerint, gazdag embereknek voltak a gyerekei ott.

K. G. - *Hááát... Ki tartott minket ottan? Hát nem a szülők? Kik tartottak? Csak annyi volt talán, hogy volt vagy 2-3, amelyeknek a családjában bajok voltak, tudod, mint Násztor Juci. Nem tudom, meghalt aztán az apja vagy elvált az apja. Nem tudom ezeket a dolgokat, mert gyerekek voltunk, s érdekelt minket, hogy mi van ott kint? Mi volt ott bent! Nekünk Karácsonykor gyönyörű Karácsonyunk volt, Klári. Gyönyörű!*

L. N. K. - Ott bent az intézetben?

K. G. - *Senkit nem engedtek haza. Az összesen ott kellett legyünk Karácsony estéjén és Karácsony első napján, utána hazavihettek. De az ünnepek alatt nekünk ott kellett lenni. Amikor volt ez a, hogy mondják?*

L. N. K. - Advent.

K. G. — *Advent. Igen. Akkor mi minden reggel 6 órakor felkeltünk és elmentünk a Salamon templomba a Rorádé misére. Hazajöttünk, reggeliztünk, mentünk a suliba. Az iskola a fiúzárdába volt. A fiúk pedig jöttek enni a leányzárdába.*

L. N. K. - Tehát ez az intézet volt? Az árvaház? így tetszett nevezni az árvaházat?

K. G. - Igen, zárda. Hát zárda is volt. Arvaháznak mondták, de...

L. N. K.- Igen, az alapítás úgy volt, mint árvaház.

K. G. - Igen, de zárda volt, hisz ők is papok alatt voltak és mi is apácák közben nőttünk jel. Akkor hát megbetegedni egyik sem betegedett meg a kosztól, de senki el se hizott. Az apácák nagyon-nagyon kedves, nagyon jók voltak, csak mi voltunk egy kicsit csintalanok és ők igen szigorúak. A legjobb leányka én voltam az összes között, vittem a zászlót elől. Senkinek az apja nem volt felhíva, csak az én apám. Ez úgy volt. Na, akkor a kosztunk az meg volt. Minden nap három féle. Reggeli. Tízórásit, azt nem tudom, hogyha kaptunk. Délben 12 órakor volt az ebédünk két fogás, de volt, amikor három fogás is volt. Délután pedig az uzsonnya döblec, amit Szikről hoztak és almát. És a szolgánk sziki volt.

L. N. K. - Sziki lány? Férfi?

K. G. - Férfi, aki vigyázott az állatokra. (...) Mindent az apácák csináltak, három nővér volt. Aztán közben meghalt egyik vagy elment vagy szóval...

L. N. K. - Mindig cserélték őket.

K. G. - Mindig cserélték őket, mert amikor én voltam csak Gulermát cserélték ki Gude Voltéival, nem tudom, hogy miért kellett, nagyon öreg lehetett? Nem tudom, hogy miért. De velük csak németül lehetett beszélni. Magyarul nagyon rosszul tudtak. „ Tuducni, de olyan slimni lenni, megmondani apadni, hogy miket csinálsz te itt ni, táncolni, p/új!... Milyen ruha van rajtad? Látszik, nem szégyellni magáni? ” De olyan áldott... Hát Gizi néni mindig hiú volt magára, az az igazság, de a többi sem maradt lennebb. A többik, akik velem voltak, közülük lettek közigazdászok, Török Mancsi lett tanítónő, Péter Juci elkallódott, Bulbuk, Agopcsa nem tudom mi lett velük, akkor Kovrig, aki páncélcsehi volt, az bíró volt itt a katonasági-gazdasági hadbírószékhelyen dolgozott, de aztán kitették, mert kisebbségi volt és akkor bekerült az ügyészségre. Csak most halt meg nem rég. Akkor voltak Gévorg, az rosztovi volt. Oroszországból menekültek később az anyjával, az apja magas fokú katonatiszt volt annak idején. Akkor Harminé egy lány volt lent a Regátból, akkor Mineascu ő is regáti volt. Ezek román örmények voltak. S ezek mindig fenyegettek, hogy megmondanak, megmondják a tanítónőt, ha kényszeríti őket is, hogy magyarórát tartson. De, persze, nem kényszerítette őket senki. Velük románul beszélünk, mert örményül, tisztán örményül egyik sem tudott. Amit ti tanultatok németül vagy franciát vagy mit tudom én mit, úgy tanultunk mi is. De azért beszélni tudtunk, a ministrációt végig tudtuk, a misét tudtuk, a Miatyánkot, az Üdvözlégyet tudtuk. Szóval volt, amit fújunk, tudod?

L. N. K.- Bemagolva.

K. G. - Igen, úgy fújtuk. De mondom, hogy a Karácsony az külön egy gyönyörű élmény volt. Amikor mentünk a misére, akkor Karácsony estéjén mindenki új ruhát kapott, de egyforma volt mindegyiknek. Új ruhát, új cipőt, új harisnyát. Mindenünk tiszta új volt Karácsonykor. És akkor így összetett kézzel, lábujjhegyen mentünk az ebédlő felé és vártuk, mikor csenget az ebédlőben a csengő és akkor bevonultunk. Hát szép volt, gyönyörű volt, Klári, gyönyörű volt! És akkor énekeltünk, verset mondtunk... szép volt! Mindegyiknek az asztalán volt a tányér és a tányérján volt a karácsonyi ajándék: cukor és mit tudom és még, de nem voltak játékok vagy ilyesmi. Azokat közben kaptuk. Volt egy Akkorovics Gizi, amelyik mind a tizenkét lánynak behozott egy ekkora hajas babát, olyan göndör hajjal. Azt mondtuk nekik, hogy ezek a bukaresti dámák. Aztán ezek voltak, ami nagyon szép volt. A húsvét, az megint gyönyörű volt, nagyon szép volt, olyan bensőséges. A Karácsony is... akkor éreztük az Úrnak a jelenlétét, s átgondoltuk, hogy mi rosszat tettünk és, hogy az Úr ezt nekünk megbocsátja. S ezért jött a világra, hogy meg tudjon bocsátani. Szóval, gyönyörű volt, Klári, gyönyörű volt!

L. N. K. - Szép emlékek ezek.

K. G. - Ezek olyan emlékek, amiket nem lehet kitörölni. A húsvétkor is... hát volt a sír megcsinálva, Jézus sírja és mindig kellett menni ezt ketten-hárman őrizni. S akkor vigyáztunk a sírra és az is nagyon, de nagyon... S mikor jártuk a keresztutat a templomban. Minden állomásnál, ahogy Jézus. Átgondoltuk, valójában átgondoltuk. Gyermeki szívvel, gyermeki lélekkel átgondoltuk és valójában megújultunk. Megújultunk. Vigyáztunk egymásra, hogy: „vigyázz, Te, mert az Úr látja!” Szóval, vigyáztunk egymásra. A főpapunk Alexa plébános volt, (azt is meg kellett kapjad ott) aki a fő-fő volt, apámnak osztálytársa volt. Apám betörte a fejét. Látszódot a nyoma, mutatta, hogy „ez apádnak a műve”. Amikor bent voltak ők is az intézetben.

L. N. K. - Ott nevelkedtek ők is? Az intézetben?

K. G. - Ők is ott nevelkedtek. Ott volt még Diárián Francisc. Annak a nevét nem láttad ottan?

L. N. K. - Jaj..., nevelő volt.

K. G. - Igen, igen, igen. Diárián Francisc volt. És még vannak az idősebbek..., akik nagyon kellemesek. És az intézetből vittünk a szegények házába adventet. Kajtárnak a nevére emlékszem, a másik részének nem, a harmadik pedig valami R-vel volt. Hát már nem tudom... Az nő volt. Az a régi időben hosszú ruhábajárt, és akkor is úgy járt. És mentünk oda az intézetből és vittük a vacsorát. Mindig azt mondtuk, hogy „Kajtár bácsi elhoztuk a mi részünket is, ha énekel nekünk!” S akkor nekifogott énekelni. S odaadtuk a részünket, az édességet, ami volt, odaadtuk neki. És képzeljétek, körülbelül ezelőtt 20 évvel lehetett... nem tudom

hány éves lehetett Kajtár bácsi, mikor meghalt. Mikor értesítették, hogy az örmény intézetből, az árvaházból Kajtár nem tudom minek hívják meghalt, te, a 100-an jóval félül volt. És akkor gondolkoztam én is, hogy hogy is lehet? S akkor azért mondták be, mert eljött... (Nem tudta, hogy neki van egy fia Amerikába. A fiának ki inkája volt Amerikába és nem tudta, hogy az apja él.)

L. N. K.- Hogy?

K. G. - *Hát a háború, ez a sok minden...*

L. N. K. — A menekülés...

K. G. - *Igen, igen. Szóval ez is nagyon érdekes volt nekem, ez a része is. S akkor még mi volt, Istenem? Nagyon szép volt. Hát az már szép volt, amikor elmentünk szánkázni. Egyik oldalon a fiúk, a másik... A fiúk a pappal és mi a másik felén az apácával. Ez a Diárián Francisc, ez kairói volt, még selyem kabátban volt télen.*

L. N. K. - Kattannál?

K. G. - *Es kiscipóbe. És összebeszélünk a fiúkkal, hogy „Te, tegyétek fel a Diáriának a lábára a sílécet és eresszétek útra!” S az is csak 22 éves lehetett akkoriban. Meg is csinálták a fiúk. Mi álltunk ott a szánkával és álltunk és figyeltünk, hát hogy mit csinálnak a fiúk. És útnak engedték a papot a sível. Kacagtunk! Na, aztán kaptunk mi a fejünkre az apácáktól. „Ti tudni slimni, hogy mit csinálni fúni ottani! Azér állni szánkával itteni, s aztán szemetek csak fiú, csak fiú!” Azonnal hazavitték. Nyetu vacsora! Lefekvés! Nahát aztán a fiúk nem lettek megbüntetve, mert a pap esze... A pap csak örményül tudott. Franciául és örményül tudott... Na, még egyik fiú eszembe jut... a Tütsek, amelyik Magyarországon van, de gyakran jön Erdélybe és akkor meglátogat. Ez a Tütsek János. Gyönyörű férj lett belőle! Azt hittük, hogy pap lesz, de nem lett pap belőle: megnősült kétszer. Na, ez még volt...*

L. N. K.- így a lányoknak a nevére tetszik emlékezni még?

K. G. - *Emlékszem. Bulbuk Mancira. Török Mancsi, Török Nusi, Török Ilu, ez három tesvér volt. Akkor volt Násztur Juci. Akkor volt Duha. Mert tizenkettő kellett, hogy legyen. Vegyem akkor a három Török lányt, akkor Duha egyedül volt. Mészáros. Akkor A/ice a Regátból és még voltunk, de már nem tudom melyik.*

L. N. K. - De ott megtaláltam a nővérenek is a nevét!

K. G. — *Ida. Korbuly Ida.*

L. N. K. - Ő is ott volt velük?

K. G. - *Egy évet.*

L. N. K.- *Csak egy évet volt?*

K. G. - *Csak egy évet volt velünk. Ida csak egy évet volt. [...] S ha én elmondom, hogy hogy került ki az intézetből..*

L. N. K. - *Tehát kikerült vagy kidobták?*

K. G. - *Kidobták. Simán. A tanügytől jött a román inspektor, a Ciupe. És hát mit tudom én, hogy mit csinált a tanítónő és Ciupe a katedra mögött... Vagy mit tudom én mi történt ottan, mert a gyerekek látták, de Ida nem, mert ő nem figyelte. És azalatt az idő alatt Ida valamit csinált a padjában és mosolygott. És kijött a tanítónő és mondta: „ Gyere ki!” miután elment Ciupe, s lehúzott neki két nagy pofont. S azt mondja: „Ezt miért kaptam?” Megfogta.. a frissen ondulált hajába így belekapaszkodott, úgy megrázta, földhöz vágta és kifutott. Elment Kérő felé, aztán bement az intézetbe és megmondta az apácáknak, hogy mit csinált és azt mondja, hogy: „Jól tetted!”. Igen ám, de minden iskolából ki lett zárva. Ezt csinálta Ida.*

L. N. K.- *Minden iskolából kizárták?*

K. G. - *Minden iskolából. Sehova...Már '40-ben folytatta aztán a tanulmányait. Szomorú eset, igen. Ezt csinálta az én Cucikám. Szóval, tiszta idegbeteg volt. Amikor 2 éves volt valamilyen baja lett. Olyan volt, mint egy csecsemő. Vizes lepedőbe forgatták. Amikor újszülött volt, dajkánk volt és az Ida dajkája megetette kicsikorában..., még csecsemő volt és megetette tepertős pogácsával. Es ez lett belőle. Életben maradt, de nagyon ideges volt. (...)*

L. N. K.- *És a szülők hol laktak? Gizi néninek a szülei.*

K. G. - *Kolozsváron.*

L. N. K. - *Itt Kolozsváron?*

K. G. —*A Gazdasági Akadémián egy részben, egy részben pedig Gy érésen. A gyéresi kastélyban, a Teleki kastélyban laktunk.*

L. N. K.- *Sakkor...*

K. G. - *Én amikor Szamosújvárra kerültem, akkor a Teleki kastélyban laktunk. S amikor kijöttem a Szamosújvárról az intézetből, két évre rá bejöttek a magyarok. Akkor visszajöttünk és tata visszakapta az állását. Mert tata ki volt téve az állásából.*

L. N. K. - *A románoktól.*

K. G. - *Persze, persze, persze...Sok mindenem mentünk keresztül. Pláne... amikor jöttek az oroszok, akkor megint: kényszerlakhelyre vittek, de akkor visszamentünk Gyéresre, de a kastélyba nem mehettünk be. Akkor csináltunk négy lepedőből falat, s felette, mint a korturárisok, s kint aludtunk addig, ameddig a téglagyárból apránként összeszedtük a törttéglát tatával és felépítettünk egy szobát, hogy legyen télire. Szóval, nehéz helyzetekben voltunk. De ez a nehéz helyzet az oroszok bejövetele után volt. Azelőtt nem volt nehéz a helyzet, nem volt nehéz...*

L. N. K. - Az volt a probléma, hogy gazdagok voltak, nem?

K. G. - *Hát nem mondhatni, hogy gazdagok voltunk. Mert tudd meg, azt hiszik, hogy akinek nem tudom mije van: földje vagy nem tudom, hát az bizony., a sok bérest, azt ki kellett fizetni...*

L. N. K. - Na jó, de az ő szemükben gazdagok voltak!

K. G. - *Ja, igen. igen. Persze. Nemcsak hogy gazdagok, hanem nemesek is. Az volt a baj. Nem voltál bent a...*

L. N. K. - A Házsongárdban?

K. G. - *Nem. A Házsongárdban, ahol Barcsai van ott van a Korbuly-kriptá.*

L. N. K. - A szülei is ott vannak?

K. G. - *Ott vannak ők is, mind ott vannak.*

L. N. K. - Egyszer voltunk együtt, azért kérdezem, mert emlékszem, hogy tetszett mutatni a kriptát. Egyszer valahogy együtt voltunk, találkoztunk valami temetésen és ott tetszett mutatni a kriptát...

K. G. - *Lehet. Ott van tata is, ott van mama is. A régieket fizettem és letettem a pincébe. Hát mit nem?*

L. N. K. - De még megvan a sír? Nem vették el még?

K. G. - *Most már nem vehetik el.*

L. N. K. - Már nem?

K. G. - *Most már nem, most már az enyém, nem vehetik el! Eddig még csinálhattak, amit akartak, de most már nem. Most 20 évre ki van fizetve a...*

L. N. K. - Díj.

K. G. - *Igen, úgyhogy...[...]*

L. N. K. - Nem tetszik tudni mutatni képeket a szüleiről? Vagy ilyesmi nincsen semmi?

K. G. - *Azt egy orosz katona összeszedte és elvitte az egészet. Annyit könyörögtünk, hogy adja vissza és nem adta vissza. Az egész képet! Senkinek nem maradt semmi...*

L. N. K.-Jaj!

K. G. - *Egy orosz katona.*

L. N. K. - Lehet, hogy az volt a hobbjaja!

K. G. -*Lehet.*

L. N. K. - A régi képeket gyűjtötte.

K. G. -*Azt vette el, s vitte. Talán egy van, amelyik aferencrendipappal van. Korbuly Ignác, amelyik itt van eltemetve a papok közt. Talán egy olyan valami, de olyan jelentős képem nekem nincsen. Nincsen.*

L. N. K. - A családról, gondoltam, csak.

K. G. - *Nem, semmi család. Menj el Oroszországban hátha valamelyik sánokban megkapnád! Ha megkapná az ember... Nincs semmi az égardta világon! Nincsen...*

L. N. K. - Jól kikészítették a családot!

K. G. - *Mindenféleképpen ki voltunk béelve, kiszedve mindemből. Most mondom, hogy mindenki kap valamit az államtól, csak én nem kapok.*

L. N. K. - Nincs mivel bizonyítani, nem?

K. G. - *Mit bizonyíts? ...Most lehet, hogy Renáta visszakapja a vagyont.*

L. N. K.- A vagyont? Milyen értelemben?

K. G. - *Hát Zilahon van egy nagy villa, ahogy a Meszesen lemegyünk.*

L. N. K. - Az a Korbuly-családé volt?

K. G. — *Nem, az a Domi részéről van.*

L. N. K. - A Domi bácsié? De Domi bácsi, ő nem örmény származású?

K. G. - *Az anyja neki is örmény volt. Igen, az anyja örmény volt. Az apja székely és az anyja örmény volt.*

L. N. K. - Dehát akkor mégis csak van valami köze az örményekhez!

K. G. - *Van, van. Igen. Na, onnén, ha azt visszkapja. Ha azt visszaadják, abból óriási összeg jön be.*

L. N. K- Hátha sikerül!

K. G. - *Annyira nem hiszek ezekben! Nem hiszek ezekben! Hát ezek voltak az intézeti dolgaim!*

Lábjegyzetek:

1. Szamosújvári Örmény Katolikus Plébánia Levéltára és Könyvtárában (SzÖtCPLK) jelzet nélküli iratban Lukácsi Kristóf megjegyzi, hogy ezt az *Idők Tanúja* című lapban olvasta
2. *Kapatún Márton*: Az árvaintézet történetéből. Armenia 1893. 368.
3. Uo. 369.
4. Uo. 370.
5. Gyulafehérvári Érseki és Főkáptalani Levéltár (GYEFL) (másolata a testamentumnak).
6. Uo. Püspöki levelezések: 2385/1886.
7. *Kapatán Márton*: i. m. 370.
8. GYÉFL: Püspöki levelezések: 4042/1893.
9. *Közlemények*. Armenia 1893. 410-411.
10. SZÖKPKL: jelzet nélkül.
11. Szamosújvári Közlemények 1913/3. 2.
12. *Szongott Kristóf*: Szamosújvár szabad királyi város monográfiája. Szamosújvár, 1901. 215.
13. SZÖKPKL: jelzet nélkül.
14. Uo. jelzet nélkül.
15. GYÉFL (másolata a testamentumnak).
16. SZÖKPKL: jelzet nélkül.
17. Uo. jelzet nélkül.
18. GYÉFL: Püspöki levelezések, 4021/1904.
19. *Szongott Kristóf*: i. m.
20. Szamosújvári Közlöny 1909/6. 3.
21. SZÖKPKL: jelzet nélkül.
22. GYÉFL: Püspöki levelezések. 1721/1903.
23. *Szilveszter Domokosné* született *Korbuly Gizella* jelenleg kolozsvári lakos. 1934 és 1939 között volt a leányárvaház lakója. Édesapja Korbuly Izsák örmény származású, míg anyja Csákli Katalin szász származású volt. Korbuly Gizella 1924. szeptember 18-án született Naszódon.

24. *Schlosser Vilmosné* született *Görög Emilia* jelenleg kolozsvári lakos. 1947 szeptemberétől 1948 tavaszáig volt növendéke az intézetnek. Édesapja Görög János, a Gyergyószentmiklóson a századforduló táján szolgáló Görög Joachim örmény katolikus plébános unokaöccse, édesanyja pedig Csákai Lukrécia görög katolikus, román származású nő volt. Görög Emilia 1939 április 7-én született Kisiklódon.
25. SZÖKPKL: jelzet nélkül.
26. Uo. jelzet nélkül.
27. Szamosújvári Közlöny 1907/25. 2.
28. SZÖKPKL: jelzet nélkül.
29. Uo. jelzet nélkül.
30. *Szongott Kristóf*: i. m. 215.
31. SZÖKPKL: jelzet nélkül.
32. Szamosújvári Közlöny 1913/5. 2.
33. *Szász Zsombor*: Erdély Romániában. Népkisebbségi tanulmány. Bp., 1927. 182.
34. *Sütő-Nagy László*: Az erdélyi magyarság húsz esztendeje. Bp., 1940. 12.